

PERTTI HEMÁNUS, Propaganda sanomalehdissä. Otava, Keuruu 1975.

Arkisessa keskustelussa propagandaksi syytetään milloin minkinlaisia, yleensä kielteisiksi koettuja sanomia. Poliittisessa kielenkäytössä sana propaganda on kuin etiketti: se liimataan tarkoituksenmukaisuussyistä tietoihin, jotka halutaan saattaa epäilyttävään valoon. Tyypillistä on perin tunnepohjainen ja suorastaan mystifioiva suhtautuminen koko sanaan. Tämä asenne näyttää olleen eräs este propagandan vakavalle erittelylle.

Pertti Hemánuksen uusin tutkimus, Propaganda sanomalehdissä, riisuu propagandan käsitteen yltä armottomasti kaiken tällaisen rihkaman ja pyrkii liittämään sen osaksi joukkotiedotustutkimuksen käsittejärjestelmää. Tällä tavoin hän on saattanut erittäin tärkeän ilmiön järkevästi tieteellisen erittelyn kohteeksi.

On kuitenkin korostettava, että Hemánuksen tutkimukset merkitsevät alkua — ei pistettä i:n päälle. »Toisaalta propagandan, toisaalta indoktrinaation muodossa tapahtuvia vaikutusprosesseja koskeva teorianmuodostus on vasta alullaan», hän toteaa itse kirjassaan.

Propagandalla Hemánus ymmärtää »vaikuttamista tai sen yrittämistä, missä vastaanottaja tiedostaa olevansa vaikuttamisen kohteena». Hän siis määrittelee propagandan lähtien vastaanottajasta. Määritelmästä seuraa, että

sama sanoma voi olla yhdelle propagandaa, mikäli hän tiedostaa vaikuttamisen yrityksen, ja toiselle indoktrinaatiota, mikäli tämä ei tiedosta kyseistä yritystä. Tämän mukaan olisi virheellistä puhua propagandasta sanoman ominaisuutena: sanoma voi olla propagandaa vain suhteessa määrättyyn vastaanottajaan tai vastaanottajaryhmään. Propaganda ja indoktrinaatio olisivat siten erityyppisiä vaikutusprosesseja.

Kuitenkin Hemánuksen tutkimuksen empiirinen osuus kohdistuu sanomiin, eikä vastaanottajaan kuten määritelmällisestä lähtökohdasta seuraisi. Tosin hän rakentaa sillan vastaanottajasta sanomaan olettamalla, että avoimesti kantaa ottava sanoma vaikuttaa propagandana ja avoimesti kantaa ottamaton indoktrinaationa. Missä määrin tämä oletamus pätee, jää kuitenkin empiirisesti todentamatta.

Luulen — empiiristä tutkimustahan ei ole käytettävissä — että oletamus on liiaksi yksinkertaistettu. On todennäköistä, että myös avoimesti kantaa ottavat sanomat vaikuttavat indoktrinaationa nimenomaan tapauksissa, joissa vastaanottajat ovat sanoman kanssa samaa mieltä. Toisaalta on mahdollista, että kantaa ottamattomat sanomat voivat vaikuttaa indoktrinaationa, mikä tosin on ilmeisesti harvinaisempaa.

Käytännössä ei siis ole varmaa — tai ei ainakaan todistettavissa — että tutkimuksen empiirinen osuus mittaa propagandaa. Sen sijaan voidaan sanoa varmasti, että se mittaa avoimesti kantaa ottavien sanomien määrän. Vaikka tämä varaus otetaan huomioon, niin se ei käsittääkseni vähennä empiirisen tutkimuksen arvoa. Sen sijaan propagandan periaatteellinen määritelmä jää tietyllä tavoin avoimeksi.

Lähinnä tulee mieleen kysymys, onko määritelmä liian suppea. Jos määritelmässä otettaisiin huomioon niin lähettäjä, sanoma kuin myös vastaanottoja, niin on tietenkin olemassa propagandan käsitteen moniselitteisyyden vaara. On kuitenkin punnittava sitä, johtaako tämän vaaran välttäminen jonkin kokonaisvaltaisemman ilmiön pirstomiseen. Kenties propaganda olisikin määriteltävä aatteellisen taistelun avoimeksi muodoksi, jota käydään avoimesti julkilausutuina aatteellispoliittisin tunnuk-

sin. Joukkotiedotuksen osatekijöiden näkökulmasta tämä merkitsee, että propaganda on sanoman lähettäjän kannalta tarkoituksellista. Sanomassa propaganda ilmenee määrättyinä sisällöllisinä ja muodollisina piirteinä. Vastaanottajan kannalta sanoma siten vaikuttaa propagandana vain, jos sen vaikuttamisen yritys tiedostetaan. Hemánuksen tutkimuksen empiirinen osuus ilmeisesti täyttäisi varsin hyvin sekä lähettäjään että sanomaan liittyvät ehdot.

Hemánus kohdistaa mielenkiintonsa sanomalehtiin, nimenomaan niiden pääkirjoituksiin ja yleisöosastokirjoituksiin. Olennaisin tulos tältä osin on se, että porvarillinen hegemonia on myös avoimesti kantaa ottavien pää- ja yleisöosastokirjoitusten osalta hyvin selvä: »koko näytteessä porvarillisen propagandan ylivoima on miltei tarkalleen kolmen suhde yhteen», toteaa Hemánus.

Mielenkiintoista on kuitenkin se, että porvarillinen hegemonia tällä sektorilla ei kuitenkaan ole aivan yhtä ylivoimainen kuin lehtien levikkiosuuksien perusteella olisi odotettavissa. Onhan sanomalehdistön kokonaisvolyymista yli 90 % porvarillista. Toisin sanoen työväenlehdistö julkaisee suhteellisesti enemmän avoimesti kantaa ottavia kirjoituksia kuin porvarillinen sanomalehdistö.

Tämä on luonnollisesti historiallinen ilmiö kuten Hemánus toteaa. Nouseva yhteiskuntaluokka, joka taistelee valtaannousun puolesta,

on aatteellisessa kamppailussa aina aloitteellisempi kuin laskeva yhteiskuntaluokka. Suomalaisessa yhteiskunnassa työväenliikkeen voimistuminen ja muutokset kansainvälisissä voima-suhteissa ovat pakottaneet porvariston muuttamaan taktiikkaansa: se on yhä enemmän siirtynyt aatteellisen taistelun avoimista muodoista indoktrinaatioon.

Hemánus ei rajoitu tutkimusaineistonsa tarkastelussa empiirisiin mittaustuloksiin, vaan hän tarkastelee aineistoa myös verbaalisesti. Tällainen kielellinen kuvailu ei suinkaan merkitse pelkästään mittaustulosten havainnollistamista: parhaimmillaan se tuo aineistosta esiin laadullisia ominaisuuksia, joita ei määrällisiin tekijöihin keskittyvä mittaaminen ota huomioon. Tällaisten menetelmien kehittäminen on kuitenkin toistaiseksi vielä pahasti kesken. Niinpä kielellisten tarkastelujen pääasiallisin merkitys on vielä nykyisin havainnollistava; tämä koskee myös Hemánuksen tutkimusta.

Kaikista reunahuomautuksista huolimatta voidaan sanoa, että Hemánuksen tutkimus propagandasta on hyvä päänavaus ja johdatus propagandan problematiikkaan. Ja mikä parasta, kirjassa ei ole laisinkaan ahdasta »me asiantuntijat» -henkeä: Propaganda sanomalehdissä ei siis suuntaudu vain asiantuntijoille, vaan kaikille asiasta kiinnostuneille kansalaispiireille.

Ilkka Tervonen